भवन्स् अमृतवाणी

आधुनिक काले संस्कृतसाहित्यस्य आवश्यकता तस्य आचरणीयता

द्विदिवसीय राष्ट्रिय सङ्गोष्ठ्यां समर्पित शोधपत्रसङ्कलनम्

24, 25 जनवरि 2018

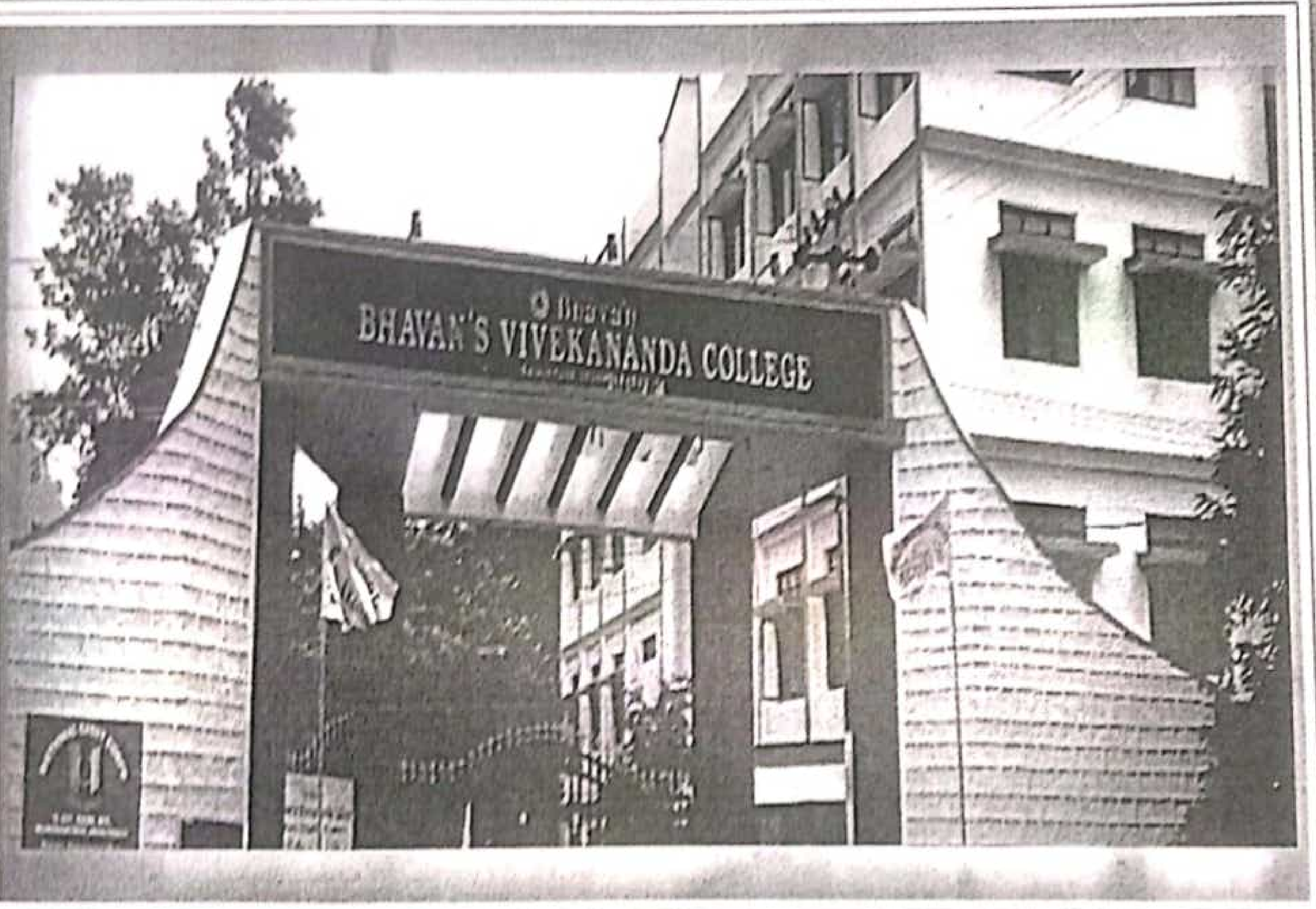

प्रधान संपादकौ

डॉ. सी. कामेश्वरी

श्रीमति के. सीतारामी

संपादकौ

डॉ. वै. सुरेशः

श्रीमति पि. शारदा

संस्कृत साहित्ये संस्कृतिः

Hari Krishna
Sanskrit Lecturer
Siddhartha Degree College
Dilsukhnagar

कीटपक्षिषु च प्राणिषु मानवः सर्वोत्कृष्टः ,विज्ञानी च। तदर्थम् उदाहरणानि बहूनि सन्ति। एकः पचन विधानेन शाकम् कृत्वा सुरुचिरम् भोजनम् करोति। गृहनिर्माणं कृत्वा सर्वविधरक्षणयुक्तम् जीवनम् करोति। तृतीयं हस्तमुखा दि सर्वप्राणिषु भौतिकप्राणिषु मानवः उत्कृष्टः इति वक्तुं नैके प्रमाणानि सन्ति। एतेषु उदाहरणेषु सर्वोत्कृष्टम् उदाहरणम् भाषा व्याकरणम्। जीवन व्यवहारार्थम् सम्भाषणम् क्रमेण ध्वनिरूपेण ,शब्दरूपेण,पदरूपेण, वाक्यरूपेण,सम्भाषणरूपेण प्रयोगम् करोति। व्यवहारभाषा पदवाक्यानि उच्चारणेषु संस्कृतम् भवति। असंस्कृता भाषा व्याकरणरीत्या संस्कृतत्वात् भाषेयं संस्कृतम् इति कीर्त्यते । एतस्य अभिप्रायस्य प्रमाणं नन्नयभट्टारकस्य आन्ध्रशब्दचिन्तामण्यां एवं दृश्यते –

सिध्दिः लोकात् दृश्य लोकः अनन्याद्दृश्यश्च,नित्यश्च।
संस्कारार्थं नियमः अभियुक्तात् ग्राम्यं हि पतत्यपभ्रंशः ॥

अस्मिन् श्लोके निम्नपदानि व्याकरणसूत्राणि एवम् सन्ति। १. सिध्दिः लोकात् दृश्य , २. लोकात् अनन्यात् दृश्यश्च नित्यश्च, ३. संस्कारार्थं नियमः ४. अभियुक्तात् ग्राम्य हि , ५. पतत्यपभ्रंशः सिध्दिः लोकात् दृश्य सूत्रस्य अर्थम् व्यावहारिकम् शब्दम् महाजनानामिव करोति। तत् प्रवाहम् रोध्दुम् अशक्यम् केनापि। व्याकरण नियमाः व्यावहारिकभाषां संस्कुर्वन्ति। व्याकरणसूत्राणि एव नियमाः ।

स्वभावस्य प्रशंसा एव संस्कृतिः । आदिम मानवेभ्यः प्रारभ्यम् जीवनविधानम् पूर्वापरावस्था इव विलसिता। कालिकमार्गेण क्रमेणसंशोधितम्। आदिम सामान्यमानवस्य जीवनविधानम् एवं विज्ञानां संशोधन द्वारा विकसितं तेषां संशोधनमेव संस्कृतिरूपेण परिवर्तितम्। अर्थात् संशोधिता पुनः संस्कृतादर्शजीवनविधानमेव संस्कृतिरिति भवति।

भाषासंस्कारेण आद्याः पाणिनि ,पतञ्जलि,वाल्मीकि, अगस्त्यादयः बहवः सन्ति। तथैव जीवनसंस्कृति संस्कृताः मनु ,व्यास, आपस्तम्ब,गौतमादयः अतो द्वौ प्रवाहौ क्षीरशर्करान्यायेन मिलिता दृश्यन्ते। शर्करा क्षीरे मिलिता क्षीररूपम् गता अथवा क्षीरेण एकरूपम् गता, क्षीरमपि शर्कराम् स्वस्मिन् परिशील्य शर्करायाः माधुर्यं स्वीकृतः।तथा शर्कराम् अर्द्रम् द्रवीभूतम् करोति च ।

संस्कृतसाहित्ये प्रदर्शिता सामाजिक संस्कृतिः बहुमुखा प्रदर्शिता अस्ति। एतस्य दर्पणानि वेद वाङ्मयं समारभ्य विंशति,एकविंशति शताब्दपर्यंतम् आनीतानि बहुधा।

वेदेषु, उपनिषत्सु, छान्दोग्यबृहदारण्यकादिषु संस्कृति पकाशकरूपेण प्रोक्तानि सन्ति। छान्दोग्ये तावत् स्कन्ध विद्यायाम् नारद–स्कन्ध सम्भाषणे नारदः स्कन्धं उपेत्य सविनयम् प्रणम्य एवम् उवाच। "ऋग्वेदम् भगवोऽध्येमि , यजुर्वेदम्, सामवेदम्, अथर्वणम्, चतुर्थमितिहासपुराणम्, पञ्चमम्वेदानन्वेदम्, पित्र्यं राशिम्, दैवम् निधिम्वाकोवाक्यम्,एकायनम् वेदविद्याम् , ब्रह्मविद्यम्, भूतविद्याम्, क्षत्रविद्याम्, नक्षत्रविद्याम्, सर्पदेवजनविद्यां एतत् भगवो अध्येमि।

भवन्त् अमृतवाणी

संस्कृतभाषा सामग्र्या म् यत् सम्प्रदाय सामग्री निक्षिप्त तदेव इदानीम् संस्कृतसाहित्येसंस्कृति शीर्षिकारूपेण वर्तन्ते। एवम् संस्कृतिः अपि संस्कृतभाषायाम् सम्मिलित संस्कृति माधुर्यम् प्रदर्शयिष्यति। सनातन अस्मत् संस्कृतिः पुराणेषु विशेषेण प्रदर्षिता । इति हास पुराणाभ्यां प्रवर्तनारूपेण प्रदर्शिता।

पुराणेतिहासादिषु आयुर्वेद ,धनुर्वेद,जीवनवेद, शरीरस्वरूप शरीररतदोषस्वरूपाः मानव सुकृतदु कर्मविपातविधानाह् गर्भादानादिसंस्कारादिभिः रूपत् गर्भधारण गर्भवृध्दि गर्भपोषणादयः बाल्ययव्वनादि जिवितदशाविशेशाः चातुर्वर्ण्य चातुराश्रम धर्माःसर्गप्रतिसर्गः वंशवृक्षाणि मन्वन्तरानि , वंशानुचरितानि तिर्थमहिमा, दानमहिमा तीर्थक्षेत्रवि शेषाः धर्मार्थकममोक्षस्वरूपाः तेषाम् साधनविधानाः। चतु गृहनिर्माणमारभ्य वास्तुव्यत्किपरिपालनमारभ्य देशपरिपालनपर्यन्तम् राजक्रीयम् पुत्रपौत्रपशुअन्नादि अभिलषित प्राप्तिविधानानि बहुधा प्रपश्चितानि। सृष्टिनिर्माणमुखेन उत्पात द्वारा क्रमपरिणामम् क्रमविनाशंच प्रोक्ता। नेक भौतिक आध्यात्मिक रहस्य विषादिकरणार्थम् शास्त्राणि निर्मितानि। तेषां प्रबोधमार्गम् स्वीकृत्य जीवन विधानम् रमणीयम् कृत कथम् जीवनाय विषदतम् संस्कृतभाषायामुक्तम् । इत्यलमिति विस्तरेण । स्वस्ति॥

* * * * *